

OTDK Dolgozat

A nyugdíjba vonulás önkéntessége (Az Életünk Fordulópontjai panel vizsgálat másodelemzése)

Konzulens:
Kapitány Balázs

Készítette:
Radó Márta Katalin

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Társadalomtudományi Kar

Tartalom

1. Bevezetés	3
2. Elméletek, eddigi kutatások	5
2.1. Az életút-paradigma	5
2.2. Nyugdíjazási döntést befolyásoló tényezők	6
2.3. A nyugdíjazás tervezhetősége	8
2.4. A nyugdíjba vonulási szándék és a valós nyugdíjba vonulási kor	10
2.5. Nyugdíjba vonulási szándék és életút kapcsolata	11
3. Hipotézisek	13
4. Adatok, módszerek	14
5. Változók ismertetése	16
5.1. 2004-es (a panelvizsgálat második hulláma) adatokból előállított változók	16
5.1.1. Önkéntességet mérő tipológia létrehozása	16
5.1.2. A valós nyugdíjba vonulási kor	17
5.2. 2001-es (a panelvizsgálat első hulláma) adatokból előállított változók	18
5.2.1. A nyugdíjba vonulás önkéntességét magyarázó változók	18
5.2.1.1. Stabilitás társadalmi változók (Alapmodell)	19
5.2.2. Foglalkozási életpályát mérő változók	20
5.2.3. Családi környezetet mérő változók	21
5.2.4. Szubjektív változók	21
5.2.3. A vágyott nyugdíjba vonulási kor	22
5.2.4. Taszító-szívó hatást mérő változó:	22
6. Eredmények leírása	24
6.1. A nyugdíjba vonulás önkéntességének társadalmi ismérvei	24
6.1.1. Kétdimenziós elemzés	24
6.1.2. Többdimenziós elemzés:	25
6.2. A nyugdíjba vonulás időzítése	27
7. Befejezés	33
Függelék	35
Irodalom	39

1. Bevezetés

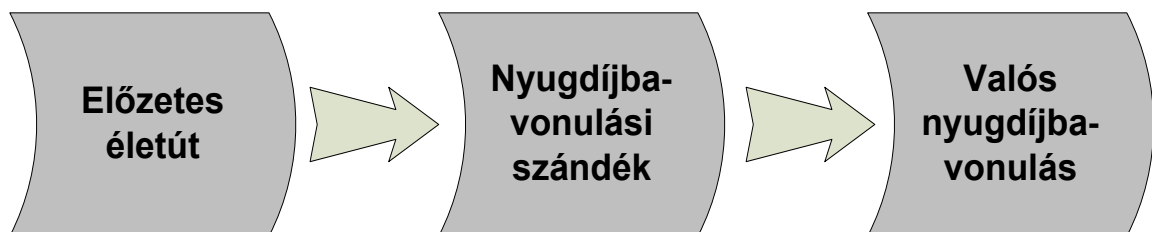
A legtöbb fejlett országban a nyugdíjrendszer demográfiai és gazdasági okoknál fogva finanszírozási gondokkal küzd. A probléma gyökere az, hogy ezek a társadalmak rohamosan előregednek. Mivel egyre magasabb a nyugdíjasok aránya a társadalomban, egyre nagyobb teher van az öregkori szociális ellátó rendszereken. Ugyanakkor az adót fizető aktívak aránya csökken, azaz azoknak az aránya, akik megfizetnék ezeket a szolgáltatásokat. (Esping- Andersen 2009: 157). Ez különösen nagy problémát jelent a magyarhoz hasonló felosztó-kirovó elven működő nyugdíjrendszereknél, amelyeknél a mindenkor aktív népesség járadékaiból fizetik ki a nyugdíjakat. (Monostori 2008: 5).

A kilencvenes évektől a nyugati országok egyik fő napirendi pontja ezért az, hogy hogyan lehet tovább bent tartani az embereket a munkaerőpiacon. (Blekesaune–Solem, 2005: 3– 4). Ezen évtizedtől a legtöbb fejlett országnak az egyik kiemelt célja az, hogy a valós nyugdíjba vonulási kort emelje.

A probléma kezelésére a 2011-es Nyugdíjörkép három eszközt jelöl meg: a nyugdíjkorhatár emelését, a munkában maradás ösztönzést és a munkahelyteremtést. (Pension at glance 2011) A megfelelő szakpolitikai intézkedések előtt kíváncsok felmérni, hogy mi alapján vonulnak nyugdíjba az emberek. Szakdolgozatomban e motivációk feltérképezésére töreksem. A nyugdíjba vonulás történhet preferenciák követése által, vagy valamilyen külső kényszer hatására. Az előbbieket önkéntes nyugdíjasoknak, az utóbbiakat pedig nem önkéntes nyugdíjasoknak nevezzük. (Dorn 2007). Először megvizsgálom, hogy milyen tényezők magyarázzák, hogy valaki önkéntes vagy nem önkéntes nyugdíjassá válik, majd ezen a két csoporton keresztül azt vizsgálom, hogy mennyire befolyásolja a nyugdíjba vonulási szándék a valós nyugdíjba vonulás időzítését. Ebben a dolgozatban alapvetően arra próbálok meg választ találni, hogy kik és milyen mértékben képesek dönteni a saját nyugdíjba vonulásuk időpontját illetően. Eközben arra is keresem a választ, hogy az alacsony valós nyugdíjba vonulási kort vajon munkaerő-piaci okok magyarázzák-e, vagy ez a korai nyugdíjba vonulási szándék uralkodóvá válásából ered.

Elemzésem az életciklus-paradigmára épül, amely szerint a nyugdíjba vonulás nem egyszerűen társadalmilag beágyazott, de az egyes életeseményekkel is összefüggésében van. Így a nyugdíjba vonulást nem egy egyszeri eseményként,

hanem egy folyamatként kezelem (Elder–Johnson–Crosnoe 2004). A nyugdíjba vonulási szándék értelmezésekor is az egész életútra koncentrálok, így egyszerre vizsgálom szelekciós és adaptációs folyamatokat. Koncepcióm szerint a nyugdíjba vonulási szándék meghatározza a későbbi életút alakulását, másrészt viszont a korábbi életút is befolyásolja a nyugdíjba vonulási szándékot. (lásd 1. ábra)

1. ábra

Ebben a dolgozatban az *Életünk fordulópontjai* panelvizsgálat 2001-es és a 2004-es adatainak másodelemzésével empirikus következtetéseket vonok le a nyugdíjba vonulási döntések önkéntességéről. Az elemzési egységet a két vizsgált időszak között nyugdíjba vonulók teszik ki. A 2004-es adatokból állapítom meg a nyugdíjba vonulás módját és idejét. Létrehozok egy önkéntességet mérő tipológiát, ami azokat a tényezőket veszi figyelembe, hogy kinek a döntése volt a nyugdíjba vonulás, a döntésben szerepet játszott-e az elbocsátás elkerülése, valamint, hogy megfelelt-e a kérdezettnek a nyugdíjba vonulás időpontja. A 2004-es adatokból állapítom meg a valós nyugdíjba vonulási kort is. A panelvizsgálat egy követéses vizsgálat, ami lehetővé teszi, hogy a nyugdíjba vonulás módját és idejét a 2001-es, tehát a nyugdíjba vonulás előtti adatok alapján jellemezzem. Először azt vizsgálom meg, hogy milyen tényezők mentén válik valaki önkéntes vagy nem önkéntes nyugdíjassá, majd a 2001-ben kinyilvánított vágyott nyugdíjba vonulási kor valós nyugdíjba vonulási korra való hatását vizsgálom az önkéntes és a nem önkéntes nyugdíjasok körében.

2. Elméletek, eddigi kutatások

2.1. Az életút-paradigma

Az életút-paradigma a mai társadalomtudományok egyik meghatározó elemzési keretévé vált. Ez alapján az egyén sorsa és döntései kerülnek előtérbe aggregát mezo- vagy makroszintű adatok helyett. Ennek az elméletnek az a kiindulópontja, hogy mindenki maga határozza meg a saját életútját, így nagy hangsúlyt kell fektetni az egyén döntéseinek elemzésére. (Kok 2007: 203) Azonban az egyén életútja nem értelmezhető egy légüres térben, hanem hely- és időfüggő. Az egyén a döntéseit a számára adott történelmi és társadalmi körülmények által behatárolt lehetőségek és kényszerek közepette hozza. Így például nem ugyanazt jelenti a nyugdíjba vonulás ma, mint 100 évvel ezelőtt, nem mindegy, hogy Európában vagy Kínában történik, hogy alanya egy munkás vagy egy diplomás értelmiségi. Ezen keretek nélkül nem értelmezhető az egyéni döntéshozatal. A döntéshozatalt és viselkedést nagymértékben befolyásolják az egyén kapcsolatai is. Ennek az az oka, hogy ezeken keresztül fejeződnek ki a társadalmi normák. Így az életútelmélet nagy figyelmet szentel a családnak és egyéb közeli kapcsolatoknak. Több kutatás is beszámol például arról, hogy a házastársak összehangolják a nyugdíjba vonulás időpontját. (Elder–Johnson–Crosnoe 2004)

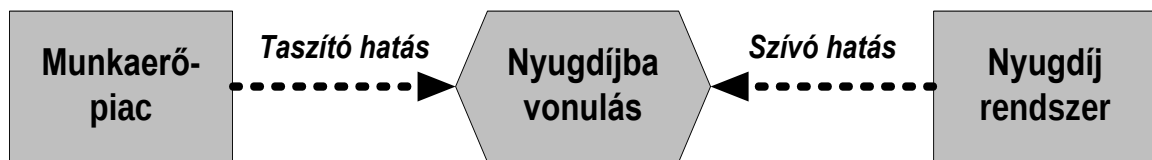
Az életút-megközelítés nem egy pillanatnyi képet akar mutatni az egyén életéről, hanem egy komplexebb oksági folyamatot, amelyben az egyes életszakaszok egymásra épülnek. Az emberi fejlődést egy életen átívelő folyamatként értelmezi. (Kok 2007: 207) Neugarten például kijelenti, hogy a gerontológia tudományának vége van az életútelméletekkel, mivel az öregedés nem az egyének 60-as éveiben kezdődik, hanem gyermekkoruktól kezdve létező folyamat. (Neugarten 1996: 402–403) Tehát az egyén tetteit és döntéseit befolyásolják a korábbi életszakaszokban gyűjtött tapasztalatok is. Így például nem értelmezhető a nyugdíjba vonulás az előzetes munkaerő-piaci helyzet feltérképezése nélkül. Az életútelmélet kihangsúlyozza, hogy az egyes életesemények időzítése egyénenként különbözik, így azoknak eltérő következményei is vannak. Nem mindegy, hogy a nyugdíjba vonulás az egyén ötvenes vagy hetvenes éveiben történik-e meg. (Elder–Johnson–Crosnoe 2004)

Az életút-paradigma alapján a nyugdíjba vonulás egy folyamat és nem egy egyszeri, éles átmenet a munka világából a nyugdíjas korba. Ennek szemléltetésére szolgál a „köztes életszakasz” (*midcourse*) elnevezés, amely az életútban a karrierépítés és az öregkor közötti időszakot jelöli. Ebben az életszakaszban helyezkedik el a nyugdíjba vonulás, amelynek az időpontja és az oka viszont egyre inkább eltér egyénenként. Ezért annak érdekében, hogy megértsük ezt az eseményt, figyelembe kell vennünk az előzetes, aktuális és utána következő életutat is. (Moen 2004).¹ Dolgozatomat is ez az elméleti keret határozza meg, mivel azt vizsgálom, hogy a nyugdíjba vonulás mennyiben függ az előzetes tényezőktől. Ennek a paradigmának az alkalmazásához leginkább olyan longitudinális adatokra van szükség, mint amelyeket az *Életünk fordulópontjai* c. kutatás nyújtott (Halaby 2004).

2.2. Nyugdíjazási döntést befolyásoló tényezők

A nyugdíjba vonulási döntést befolyásolja a munkaerőpiac taszító hatása és a nyugdíjrendszer szívó hatása. Shultz, Morton és Weckerle alapján a taszító tényezők (*push factors*) negatív szempontokat tartalmaznak, ilyen például a rossz egészségügyi állapot, vagy a munkával való elégedetlenség. Ezzel ellentétben a szívó tényezők (*pull factors*) pozitív szempontok összessége, ilyen például a több szabadidő iránti vágy. (lásd 2. ábra) (1998: 46) kiemelik, hogy – bár ezek a tényezők jól definiálhatónak tűnnek – az egyén ezeket kontextusban érzékeli, így ugyanazt az eseményt különböző egyének értékelhetik taszító vagy akár szívó hatásúként is. Ez az elmélet azon alapszik, hogy az egyének karriertörekvéseit, a lehetőségek érzékelését és a nyugdíjazási döntését befolyásolja az a szociális kontextus, ami az egyéni életút során fejlődik ki. Az elmélet megfogalmazói azt hangsúlyozzák, hogy ezeket a tényezőket nemcsak makro- hanem mikroszinten is vizsgálni kell. Ennek megfelelően jár el Monostori Judit (2009: 42). is, aki kiemeli, hogy a taszító és a vonzó hatásokat mind társadalmi, mind egyéni jellemzők formálják.

¹ Jóval korábbi életszakaszban ugyanez történik a tanulás világából a munka világába történő átlépéssel kapcsolatban: erre ma már nem egyszeri aktusként, hanem önálló, sokszor egy évtizedig tartó életszakaszként (*transition*) tekintünk.

2. ábra

A nyugdíjba vonulást befolyásoló tényezőknél érdemes megkülönböztetni három elemzési szintet: makro-, mezo- és mikroszintek (Oorschot–Jensen 2009: 2). A makroszint a munkaerő-piaci lehetőségeket és a szociálpolitikai rendszerben megjelenő ösztönzőket vizsgálja (Oorschot–Jensen 2009: 5). Kohli kiemeli, hogy ezen szint vizsgálata nélkül nem érthetjük meg, hogy miért magasabb az egyes időszakokban a korai nyugdíjasok száma, hiszen minden időszakban vannak képzetlenek és képzetlenek, betegek és egészségesek. (Monostori 2009: 42)

A mezoszint a cégek és munkaadók viselkedését vizsgálja az idős foglalkozottakkal szemben, amely ugyancsak befolyásolhatja a munkaerő-piaci részvételt és a nyugdíjba vonulási szándékokat. (Oorschot–Jensen 2009: 8) Habár a legtöbb országban tiltott a kor szerinti diszkrimináció, mégis ezzel ellentétes tendenciákat figyelhetünk meg a gyakorlatban. Ennek kimutatására jó példa a munkafelvételek vizsgálata, ahol tisztán kirajzolódik, hogy sok cég szívesebben vesz fel fiatalabbakat, mint idősebbeket. (Oorschot–Jensen 2009: 8)

A mikroszintű felmérések az individuális eltéréseket tárják fel. Ahogy fentebb említettem, az életút-paradigma leginkább erre a szintre irányítja a figyelmet. Az eddigi kutatások szignifikáns összefüggést találtak a valós nyugdíjba vonulási kor, az iskolai végzettség, nem és egyéb demográfiai tényezők között. Sokan kiemelték a munkaerő-piaci helyzet és a nyugdíjba vonulás közötti összefüggést, és rávilágítottak olyan tényezők súlyára, mint a jövedelem, a foglalkozási csoport és a munkával való elégedettség. Azt találták, hogy azok, akiknek töredezettség a korábbi munkaerő-piaci pályafutása, nagyobb valószínűséggel vonulnak a nyugdíjkorhatár előtt nyugdíjba. Az életút-elméletekből ismert tétel alapján a nyugdíjba vonulás függ az egyén társas kapcsolataitól is. Így olyan szempontokat is bevezettek az elemzésbe, mint a párok összehangolt nyugdíjba vonulási időpontja. Felismerték azt is, hogy ennek az összefüggésnek az erőssége azon múlik, hogy mennyire jó a pár kapcsolata. Ugyancsak kimutatták már, hogy beteg családtag jelenléte hozzájárulhat a korai nyugdíjazáshoz, míg eltartott személy negatív hatással van a nyugdíjba vonulásra. Ezeken kívül Oorschot és Jensen kihangsúlyozzák az értékek és attitűdök szerepét a

nyugdíjba vonulást illető döntéshozatalban. Így vizsgálják a vágyott nyugdíjba vonulási kort és a munkaorientáltságot. (Blekesaune–Solem 2005; Monostori 2009; Oorschot–Jensen 2009; Schultz–Morton–Weckler 1998)

Szinovach egy olyan modellt fogalmaz meg, amely szerint a makro-, mezo- és mikroszintek egymással kölcsönhatásban lévő mechanizmusokon keresztül határozzák meg a nyugdíjba vonulás időzítését. (Monostori 2009: 51). Ennek megfelelően azt a kutatást tartom megfelelőnek, amely mindhárom szintet bevonja magyarázó elemként. Ugyanakkor az *Életünk fordulópontja* című kutatás nem teszi lehetővé, hogy a makro- és a mezoszint hatását is vizsgáljuk az egyéni döntéshozatalban. Így részben korábbi kutatások eredményét kívánom beemelni az *Életünk fordulópontja*-panelvizsgálat elemzésébe.

2.3. A nyugdíjazás tervezhetősége

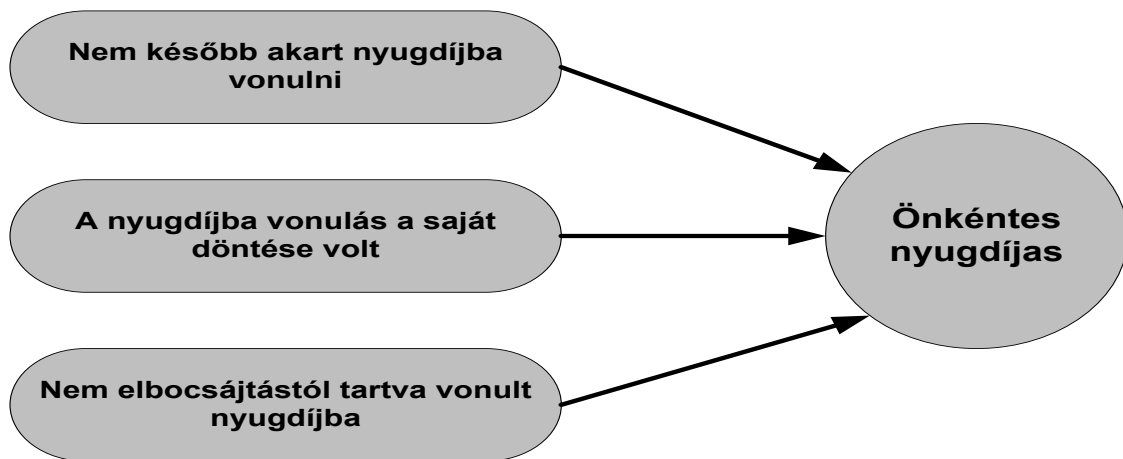
A Monostori (2008: 20–21) által írt *Életünk fordulópontja* című tanulmány kétféle értelmezési lehetőséget mutat be a nyugdíjba vonulás tervezhetőségével kapcsolatban. Az egyik az egyéni döntés elmélete, amely szerint az egyén mérlegeli a korábbi keresetét, az állásvesztés lehetőségét és a várható nyugdíj összegét, amikor arról dönt, hogy bent maradjon-e a munkaerő piacon vagy se. A másik pedig a kényszerelmélet, amely szerint a nyugdíjba vonulás a munkakínálat és a kereslet közötti különbség függvényében alakul. Ez az elmélet a makrotársadalmi folyamatok kényszerét hangsúlyozza az egyéni döntéshozatal felett. Ugyanakkor a két elmélet egyike se érvényesül kizárólagosan. Az egyének lépéseit gyakran egyszerre befolyásolják az egyéni döntések és a külső kényszerek.

Monostori (2008: 75) úgy véli, hogy az emberek képesek követni a preferenciáikat nyugdíjba vonuláskor, tehát a nyugdíjba vonulás tervezhető. Ezt azzal indokolja, hogy a nyugdíjba vonulók 53%-a saját döntést hozott, míg az egyéni preferenciát figyelmen kívül hagyó döntések csak 14%-ban fordultak elő. Ő is megjegyzi, hogy egyéni döntések is születhetnek kényszer hatására, azonban ezeket az eseteket nem vizsgálja tovább, hanem megállapítja, hogy „a korai nyugdíjazásban meghatározó szerepe van az egyéni nyugdíjba vonulás szándékának, azaz annak, hogy az egyének szeretnék-e korhatár előtt nyugdíjba vonulni” (Monostori 2008: 76).

A további szakirodalom túllép azon a kérdésen, hogy egyéni döntésről és kényszerekről beszéljünk. Ezekben felmerül az az álláspont, hogy az egyéni döntés is lehet külső kényszerek által vezérelt. Lehet tisztán racionális döntéshozatal végeredménye az, hogy valaki a munkanélküliségtől tartva nyugdíjba vonul. Így ők nem az egyéni döntéskényszer horizontja mentén vizsgálják a kérdést, hanem az önkéntességet kutatják.

Desmet (2005: 6–7) megkülönböztet valóságos munkanélkülieket (*true unemployed*) és optimalizálókat (*optimizers*). A valóságos munkanélküliek munkaerő-piaci kedvezőtlen helyzetük miatt vonultak nyugdíjba. Őket tekinti nem önkéntes nyugdíjasoknak, ugyanakkor kiemeli, hogy ez a döntés is lehet egyénileg teljesen racionális. Optimalizálóknak azokat tekinti, akik valóban olyan helyzetben vannak, hogy mérlegelhetik a helyzetüket, és ennek megfelelően olyan döntést hoznak, hogy az a preferenciáiknak és jövedelmeiknek megfelelően optimális legyen.) Desmet modellje, szemben Monostori által felvázolt előfeltevéseket, már kizárólagos kategóriákkal dolgozik. Ő ugyanis az egyéni döntéshozók csoportját tovább bontja, eszerint vannak olyan döntéshozók, akik külső kényszerek hatására döntenek, s vannak olyanok, akik nem.

Dorn (2007: 2) már az önkéntesség vizsgálatáról beszél. Önkéntesség alatt azt érti, hogy az egyének azért vonulnak nyugdíjba, mert preferálják a nyugdíjas kor által nyújtott szabadidőt a munkás évekkel szemben, nem önkéntesek pedig azok, aki munkaerő-piaci helyzetük miatt lesznek nyugdíjasok. Szerinte a nyugdíjba kerülést sokszor olyan váratlan események befolyásolják, mint a betegség vagy a munkanélküliség. Ő is kiemeli, hogy a nem önkéntes döntés is lehet teljesen racionális döntés eredménye, habár ezt a döntést erőteljesen befolyásolja a munkavállalás lehetőségének hiánya. A továbbiakban Dorn definíciója szerint fogom csoportosítani a nyugdíjasokat önkéntes és nem önkéntes nyugdíjasként. Az önkéntesség így ebben a dolgozatban nem csak az egyéni döntés meglétén múlik majd, hanem azon is, hogy megfelel-e az időpont az egyénnek, és azon is, hogy szerepet játszik-e az elbocsátás elkerülése a nyugdíjba vonuláskor.

3.ábra

2.4. A nyugdíjba vonulási szándék és a valós nyugdíjba vonulási kor

Sokan azt állítják, hogy a nyugdíjba vonulási szándékot és a valós viselkedést ugyanazok a tényezők befolyásolják. Ezért a nyugdíjba vonulási szándékot sokszor alkalmazzák a valós nyugdíjba vonulási viselkedés helyettesítőjeként. Többek között Monostori is ezt teszi az *Életünk fordulópontjai*-kutatás elemzésekor, amikor a korai nyugdíjazás okait keresi. Ahogy fentebb már bemutattam, megállapítja, hogy a nyugdíjba vonuláskor az emberek a preferenciáikat követik. Ezek után kimutatja, hogy szoros az összefüggés a tényleges nyugdíjba vonulási kor és a vágyott kor között. Így leszűri a tanulságot: „Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy ebben az időszakban már nem az a legfontosabb kérdés, milyen társadalmi ismérvek határozzák meg a korai nyugdíjazást, hanem az, hogy vajon milyen okokra vezethető vissza, hogy a korai nyugdíjazás szándéka ilyen elterjedté vált”. (Monostori 2008: 77) Ennek megfelelően nem a tényleges nyugdíjba vonulás időpontjára keresi a választ tanulmányában, hanem a vágyott nyugdíjba vonulási kort meghatározó tényezőket kutatja. Monostori korai nyugdíjasnak nevez mindenkit, aki a hivatalos nyugdíjkorhatár előtt vonult nyugdíjba, kivéve a rokkantnyugdíjasokat. Tehát az elemzéséből hiányoznak azok, akiket én nagy arányban a nem önkéntes nyugdíjasok közé sorolok.

A nemzetközi szakirodalomból érdemes kiemelni Burkhauser és Quinn munkáját, amelyben a tervezett nyugdíjba vonulás és a valós nyugdíjba vonulás összefüggését vizsgálták egy 10 éves periódusban. Ebben a kutatásban azt találták,

hogy az emberek többnyire képesek megtervezni a nyugdíjba vonulásukat, azonban 40%-ban helytelenül jelezte előre a szándék a valós nyugdíjba vonulást. Elsősorban a kinyilatkozás és a cselekvés között eltelt évek száma befolyásolta a szándék előrejelző erejét. Valamint azok találták el a legkevésbé a nyugdíjba vonulásuk időzítését, akik azt állították, hogy nem terveztek korán nyugdíjba vonulni. (Kene Henkens–Frits Tazelaar 1997)

Prothero és Beach (1984) felvázol egy várakozás-szándék-cselekvés láncot. Megkérdezték a résztvevőktől, hogy mit várnak a nyugdíjba vonulástól, valamint, hogy mikor szándékoznak nyugdíjba vonulni. Két évvel később megvizsgálták, hogy ki az, aki tényleg nyugdíjba vonult a kérdezettek közül. Azt találták, hogy a szándékok 76%-ban jól előre jelezték a viselkedést. Tehát ők azt találták, hogy a nyugdíjba vonulási döntéseket a nyugdíjba vonulási szándékok határozzák meg, ez utóbbiakat viszont az elvárások.

Kene Henkens és Frits Tazelaar (1997: 160) kutatásukban ugyancsak erős összefüggést találtak a nyugdíjba vonulási szándék és a valós nyugdíjba vonulás között. De ők is kiemelik, hogy nem lehet a szándékot a viselkedés tökéletes helyettesítőként kezelni, mivel az esetek egyötödében a szándék és a viselkedés között eltérést figyelhető meg. Ők azt állítják, hogy „általában akkor mondható el, hogy a szándék jó előrejelzője a viselkedésnek, amennyiben a kinyilatkozás és a cselekvés között nem telik el túl sok idő, valamint ha az egyénnek megfelelő döntési szabadsága van”. (Kene Henkens–Frits Tazelaar 1997: 149) Kutatásomban a kinyilatkozás és a cselekvés közötti időtartamot kellően szűken szabtam meg, mivel azokat vizsgáltam, akik szándékukat 2001-ben nyilvánították ki, és 2001 és 2004 között nyugdíjba is vonultak. Így kutatásomban az egyén döntési szabadságára helyezem a hangsúlyt. Megnézem, hogy mennyire jó előrejelzője a vágyott nyugdíjba vonulás a valós nyugdíjba vonulási kornak, vizsgálom ezt külön az önkénteseknél és külön a nem önkénteseknél. Az előbbiekre nagy, az utóbbiakra kevés döntési szabadság jellemző.

2.5. Nyugdíjba vonulási szándék és életút kapcsolata

Az eddig bemutatott kutatások többnyire mind azt vizsgálták, hogy a nyugdíjba vonulási szándék befolyásolja az életpályát. Ez a gondolatmenet megfelel

annak a tradicionális kutatási elképzelésnek, hogy az értékek stabilak, és ezek irányítják a tetteket. Ugyanakkor az életútelméletek vizsgálatai miatt újra kellett értelmezni az attitűdök és az értékek szerepét. Felmerült az az új megközelítés, amely már kettős folyamatot vázol fel. Ez alapján az egyének egyrészt az értékeiknek megfelelően alakítják az életútjukat, amit szelekciónak nevezünk. Másrészt azonban az életútnak megfelelően változnak az egyének értékei is, ezt hívjuk adaptációnak. (Lesthaeghe–Moors 2000).

4. ábra

Ennek megfelelően a nyugdíjba vonulási szándék nem csupán befolyásolja az életutat abban az értelemben, hogy az egyén ennek megfelelően vonul nyugdíjba, hanem ugyanakkor a szándék az előzetes életút függvénye. Tehát amikor a nyugdíjba vonulási szándékot vizsgáljuk, akkor annak következményeire és keletkezésére is hangsúlyt kell fektetnünk. Ennek megfelelően a kutatás során azt feltételezzük, hogy az eltérő nyugdíjba vonulási szándékoknak nem csak szubjektív okai vannak, hanem az eltérő életutakból eredeztethetőek. Így azt is megvizsgáljuk, hogy miért áll valakinek szándékában nyugdíjba vonulni. Az adaptációs folyamat pontosabb vizsgálatához szükség lett volna egy harmadik hullámra is, amely még nem állt rendelkezésemre (Spéder 2006), azonban az első hullám kérdőíve alapján azt meg tudtam állapítani, hogy mi a korai nyugdíjba vonulás oka. Megkülönböztettem azt, amikor a nyugdíjba vonulás oka a munkaerőpiac taszító hatása, és azt, amikor a nyugdíjrendszer szívó hatásából ered ez a vágy.²

² A vágyott gyerekszám kutatásánál egyszerre kell figyelembe venni adaptációs és szelekciós folyamatokat. Egyrészt a vágyott gyerekszám meghatározza, hogy a továbbiakban hány gyereke lesz az illetőnek, másrészt a vágyott gyerekszámot meghatározza, hogy milyen volt az előzetes életút. Például egy konzervatív családból származó nő, akinek alacsony az iskolai végzettsége és rosszabb a munkaerő-piaci helyzete inkább szeretne több gyereket és a szándékának megfelelően majd több gyereket is szül. (Aat Liefbroer, 2009, Vrije University Amsterdam: Policy and life course előadás)

3. Hipotézisek

Az eddigi kutatások alapján az a hipotézisem, hogy a nyugdíjba vonulás nem mindenki számára tervezhető. *A társadalmi ranglétrán felfelé elmozdulva nő annak a valószínűsége, hogy az illető önkéntesen vonult nyugdíjba.* Azt vizsgáltam, hogy ez általában elmondható-e, vagy megfigyelhetőek ellentétes trendek is. Max Weber óta elfogadott tény, hogy a társadalmi rétegződés több dimenzió mentén zajlik. A társadalmi ranglétrán elfoglalt helyet a nemmel, az iskolai végzettséggel, a település jogállásával, az egészségügyi állapot szubjektív megítélésével, a korral, a foglalkoztatottságot munkanélküliséggel való megszakítottságával és az utolsó végzett munka típusát mérő változók segítségével határoztam meg.

Ezenkívül azt vártam, hogy az önkéntességet befolyásolni fogja az egyén foglalkozási életpálya, a családi környezete és bizonyos szubjektív változók. Az egyes változók várt hatását később bővebben kifejtem a változók ismertetése pont alatt.

Arra számítottam, hogy mind a valós, mind a vágyott nyugdíjba vonulási kor az önkéntesek és a nem önkéntesek körében is alacsonyabb, mint a hivatalos nyugdíjkorhatár. Tehát azt feltételeztem, hogy valóban megfigyelhető, hogy *elterjedt a korai nyugdíjba vonulási szándéka*. Ellenben a korai nyugdíjba vonulási szándékot nem lehet az életút előzetes vizsgálata nélkül szemlélni. Így arra számítottam, hogy *a nyugdíjba vonulási szándék a nem önkénteseknél a rossz munkaerő-piaci helyzetből ered.*

Kene Henkens és Frits Tazelaar szerint a vágyott nyugdíjba vonulási kor és a valós nyugdíjba vonulási kor összefüggését befolyásolja az, hogy az egyénnek mekkora a döntési szabadsága (Kene Henkens–Frits Tazelaar 1997: 149). Ez alapján *azt vártam, hogy a vágyott nyugdíjba vonulási kor csak az önkéntes nyugdíjasoknál jó helyettesítője a valós nyugdíjba vonulási kornak.* A nem önkéntesek körében gyenge összefüggést feltételeztem a két változó között, valamint az életútelméleteknek megfelelően arra számítottam, hogy a vágyott nyugdíjba vonulási kort befolyásolni fogja az előzetes életút is. Ezzel azt feltételeztem, hogy *a nyugdíjba vonulási szándéknak egyszerre van szelekciós és adaptációs hatása.*

4. Adatok, módszerek

Jelen dolgozat az *Életünk fordulópontjai* című kutatás másodelemzése. Korábban ennek alapján született Monostori *Korai nyugdíjba vonulás, okok és következmények* című műhelytanulmánya. Írásom egy Monostori által említett, azonban részletesen nem elemzett résszel foglalkozik. Két egymással szorosan összefüggő elemzést mutatok be. Egyrésről a nyugdíjba vonulás önkéntességének társadalmi tényezőit tárom fel dolgozatomban, másrészt a valós nyugdíjba vonulási kor és a vágyott nyugdíjba vonulási kor kapcsolatát vizsgálom meg külön az önkéntesek és külön a nem önkéntesek körében.

Az *Életünk fordulópontjai*-kutatás egy panelvizsgálat, amelynek az első két hullámának az adatai állnak a rendelkezésemre. Az első hullám adatainak felvételére 2001 őszen és telén, míg a másodikra 2004 végén került sor. Az elemzési egységet azok az egyének alkotják, akik a két adatfelvétel között vonultak nyugdíjba. Az adatbázisban szereplő válaszadók közül ebben a 3 évben vonult nyugdíjba 740 személy. A követéses vizsgálat előnye, hogy a nyugdíjazást nemcsak társadalmilag beágyazottként, hanem az egyén életútjának korábbi állomásaival összefüggésben is vizsgálható. Így a 2001 és 2004 közötti nyugdíjba vonulásokat 2001-es adatokkal jellemezem.

Elemzésem első felében a nyugdíjazás önkéntességének társadalmi ismérveit mutatom be. Az adatokat először kétdimenziós kereszttáblában elemeztem. Ezek alapján meg tudtam állapítani, hogy az egyes változók külön-külön szignifikánsan befolyásolják-e azt, hogy valaki 2004-ben önkéntes vagy nem önkéntes nyugdíjasnak bizonyult. Ezek után bináris logisztikus regressziót alkalmaztam, ahol az egyes változók elemzésénél már kontrollálom más változók hatását is. (Kapitány–Spéder 2004: 74). Azonban a logisztikus regresszióelemzés nem képes kiszűrni az ok-okozati viszonyt. Így például csökkenhet az iskolai végzettség hatása a függő változóra, ha olyan változót vonunk be a modellbe, ami a munkaerő-piaci helyzetet méri. Ez azért van, mert az iskolai végzettség meghatározza a munkaerő-piaci helyzetet, így ezek a változók erősen korrelálnak. Azonban a regresszió csak az összefüggést észleli, de azt nem, hogy az iskolai végzettség az ok, miközben a munkaerő-piaci helyzet az okozat. Ezért téves eljárás lenne olyan modellt építeni, ahol a munkaerő-piaci helyzet alapján kívánnám

felmérni az iskolai végzettség hatását. Ezt a problémát ki lehet szűrni azzal, ha a változókat egymásra építő, hierarchikus modellekbe rendezzük. (Kapitány–Spéder 2004: 76–77). Ezzel a módszerrel korrigáltam én is az ok-okozati viszonyokat. Létrehoztam egy alapmodellt, amibe a stabil társadalmi változókat raktam. És erre építve alakítottam ki külön egy foglalkozási életpályát, egy családi környezetet és egy szubjektív változókat vizsgáló modellt. A többdimenziós elemzés eredményeit modellenként haladva fogom közölni.

A két nem eltérő életútja miatt kételyek merültek fel, vajon a férfiaknál és a nőknél nem teljesen más tényezők befolyásolják-e a nyugdíjba vonulást. Ezért külön-külön is lefutattam az elemzést a két csoportra. Habár érdekes különbségek fedezhetők fel a nem változója mentén, összességében azonban a kép mégis hasonló a két nem esetén. Ezért az alacsony elemszám miatt alapvetően nem külön elemeztem a nemeket, hanem utólag bontottam fel a modellt férfiakra és nőkre, és itt a tanulmányban ezen bontott modellek esetén csak a különbségekre térek ki. Ugyanígy megvizsgáltam, hogy van-e eltérés abban az esetben, ha az utolsó munkahely állami, illetve nem állami tulajdonú volt.

A második elemzésben a vágyott nyugdíjba vonulási kor és a valós nyugdíjba vonulási kor összefüggését vizsgáltam meg a nyugdíjba vonulási önkéntesség tükrében. Az előbbi változót az első hullám, míg az utóbbit a panelvizsgálat második hullámának adataiból állítottam össze. Először azt néztem meg, hogy mennyiben térnek el az önkéntes és a nem önkéntes nyugdíjasok a nyugdíjba vonulási szándékaik és tetteik terén. Ebben az esetben a független változó (önkéntesség) alacsony mérési szintű, amíg a függő változók (nyugdíjba vonulási kor) magas mérési szintűek, ezért a Compare Means-módszert alkalmaztam. Majd megvizsgáltam, hogy a valós nyugdíjba vonulási kort mennyiben magyarázza a vágyott nyugdíjba vonulási kor. Mivel mindkét változó magas mérési szintű, ezért a lineáris regressziót alkalmaztam. Ennek a módszernek teljesen korrekt alkalmazási feltétele a megfigyelések függetlensége, a normalitás, a linearitás és a szórások egyenlősége. Ezek közül az utolsó három kikötés robosztus, tehát a módszer közelítően korrekt módon használható a feltételeket nem nagyon sértő esetekben. A regresszioelemzést elvégeztem külön-külön az önkéntesek és a nem önkéntesek körében úgy, hogy az adatbázist kettéosztottam (Split File). Mivel a lineáris regresszió alkalmas többdimenziós elemzésekre is, ezért ezek után az elemzésbe bevontam egy második független változót, a nyugdíjba vonulási szándék okát.

Megvizsgáltam azt, hogy ez a kontrollváltozó mennyiben módosítja az előző kétdimenziós eredményemet a vágyott és a valós nyugdíjba vonulási kor kapcsolatáról.

5. Változók ismertetése

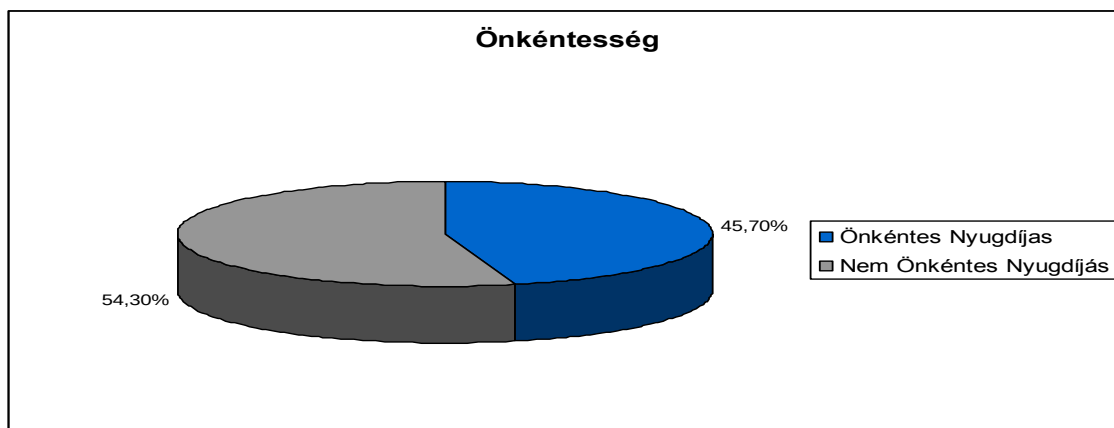
5.1. 2004-es (a panelvizsgálat második hulláma) adatokból előállított változók

5.1.1. Önkéntességet mérő tipológia létrehozása

A 2004-es panel adatfelvétele alapján a következő három változó alapján készítettem el a tipológiát. Az első az, hogy kinek a döntése volt a nyugdíjba vonulás (saját, munkahelyé, közös). A második kérdés azt méri fel, hogy megfelelt-e a nyugdíjba vonulás időpontja (megfelelt, szeretett volna előbb, szeretett volna később). A harmadik változó pedig azt méri fel, hogy szerepet játszott-e a döntésben az elbocsátás elkerülése (igen, nem). (Központi Statisztikai Hivatal 2004: 27) Azoknak a friss nyugdíjasoknak a választát is beleillesztettem a tipológiába, akik 'Nem tudom'-mal válaszoltak bármelyik kérdésre. Dorn (2007) fogalmi konceptualizálásának megfelelően a tipológiánk két értéket vehet fel: önkéntes és nem önkéntes nyugdíjas. Nem önkéntes nyugdíjasnak tekintettem azokat, akik vagy úgy nyilatkoztak, hogy (1.) szerepet játszott az elbocsátás elkerülése vagy (2.) a munkahelyük döntött a nyugdíjba vonulásról vagy (3.) szerettek volna később nyugdíjba vonulni. Ennek megfelelően önkéntesnek tartottam a többieket, vagyis azokat, akiknek saját döntésnek tartják a nyugdíjazást, megfelelt az időpont és nem játszott szerepet az elbocsátás elkerülése a döntésükben. Ha valaki a háromból valamelyikre „Nem tudom”-mal válaszolt, akkor a többi kérdésre adott válasza alapján soroltam be. Így például azok is önkéntes nyugdíjasok lettek, akiknek megfelelt a nyugdíjazás időpontja, nem az elbocsátás elkerülése miatt vonultak nyugdíjba, de nem tudták megmondani, hogy kinek a döntése volt a nyugdíjazás.

A mintánkban 45,7% volt csupán önkéntes nyugdíjas, amíg 54,3%-ot a nem önkéntes nyugdíjasok közé soroltunk. (lásd 5. ábra) Ez a tipológia kutatásom központi változója volt. Először arra kerestem a választ, hogy milyen változók

magyarázzák ezt az önkéntességet mérő tipológiát. Majd azt vizsgáltam meg, hogy ezen változó mentén milyen eltérések figyelhetők meg a vágyott és a valós nyugdíjba vonulási kor kapcsolatában.

5. ábra

5.1.2. A valós nyugdíjba vonulási kor

A valós nyugdíjba vonulási korra vonatkozó adatokat a második hullám egy retrospektív kérdéséből szereztem. A kérdőív azon kérdéséből bontottam ki ezt a változót, amely azt kérdezi a válaszadóktól, hogy „Haladjunk végig, 1989 januártól kezdve Ön milyen okokból, és mettől meddig nem dolgozott?” (Központi Statisztikai Hivatal 2004: 11) Megállapítottam azoknak az életszakaszoknak a kezdő időpontját, ahol az inaktivitás oka a saját jogon történő nyugdíjazás, a rokkantnyugdíjas státusz vagy az özvegyi nyugdíjasság volt. Ebből a kezdő időpontból és a születési évből számoltam ki, hogy hány évesen vonult nyugdíjba az illető. Ez a kor azonban nem nyújt kellő összehasonlítási alapot az egyes személyeknél, mivel a nőkre és a férfiakra eltérő nyugdíjkorhatár vonatkozott, valamint a két időpont között nyugdíjkorhatárt emeltek, így a különböző születési évű egyénekre különböző nyugdíjkorhatár volt érvényes. Ezért nemenként és születési évenként kiszámoltam az egyes személyekre vonatkozó hivatalos nyugdíjkorhatárt³. Az így megállapított hivatalos nyugdíjkorhatár és a valós nyugdíjba vonulási kor különbségéből megállapítottam, hogy hány évvel a hivatalos nyugdíjkorhatár előtt vonult nyugdíjba

³ Ez még mindig nem a hivatalos nyugdíjkorhatár, mivel néhány foglalkozásnál lehetőség van kordedvezményes nyugdíjazásra is, ami egyszerre kínál az egyénnek lehetőséget arra, hogy kilépjen a munkaerőpiacról, de ugyanannyira a munkahelynek is lehetőséget teremt arra, hogy elküldje az alkalmazottját. Ezt a tényezőt adathiány miatt nem tudtam beleilleszteni a hivatalos nyugdíjkorhatár kiszámolásába

az illető. Az egyszerűség kedvéért erre a változóra úgy fogok utalni a továbbiakban, hogy a valós nyugdíjba vonulási kor, de ez valójában a hivatalos nyugdíjkorhatár és a valós nyugdíjba vonulási kor különbsége.

Azt vártam, hogy a valós nyugdíjba vonulási kor a nem önkéntes nyugdíjasoknál alacsonyabb lesz, mint az önkéntesek körében.

5.2. 2001-es (a panelvizsgálat első hulláma) adatokból előállított változók

5.2.1. A nyugdíjba vonulás önkéntességét magyarázó változók

Ezeket a független változókat a 2001-es panelfelvételből vettem, amikor a vizsgált populáció még aktív volt. Elemzésem első felében ezeket a változókat hasonlítottam össze a 2004-es adatok alapján létrehozott tipológiával, amikor a vizsgált populáció már nyugdíjas volt.

A független változókat négy modellbe helyeztem el az „Adatok és módszertan”-részben leírt okoknál fogva (lásd. 2. ábra) Az első a stabil társadalmi változókat foglalja magába. Ide soroltam az iskolai végzettséget, az egészség szubjektív megítélését, az életkort és a település jogállását. Ezek a változók vagy demográfiai jellegűek, vagy az életút során kevésbé módosulóak. A második modellbe tartoznak a foglalkozási életpályát vizsgáló változók. Ide soroltam a munkanélküliség megtapasztalását az életpálya során, az állami vagy nem állami utolsó munkahelyet és azt, hogy valaki szellemi vagy fizikai munkát végzett-e. A harmadik modellbe kerülnek a családi környezetet leíró változók. Ide soroltam a partner nyugdíjazását vizsgáló változót, a gyerekek és az unokák számát, valamint azt, hogy az egyén főkereső-e a háztartásban. Az utolsó modellbe tartoznak a szubjektív változók, mint a munkaorientáltságot és a jövőben való bizalmat mérő, valamint az életkörülmények szubjektív megítélését mérő változók. Az utolsó három modellt az első modellel együtt vizsgáltam meg. Ezzel biztosítottam, hogy a vizsgálat során az egyes változók magyarázó erejéből kiszűröm a stabil társadalmi változók hatását.

Az önkéntesség társadalmi ismérveit vizsgáló változók modellbe sorolása

1 modell: Stabil társadalmi változók	2. a modell: Foglalkoztatottsági életpálya	2. b Családi környezet	2. c Szubjektív változók
Iskolai végzettség	Az alapmodell változói	Az alapmodell változói	Az alapmodell változói
Település jogállása	Munkanélküli tapasztalat	Főkereső-e	Milyennek ítéli eddigi életét
Egészségügyi állapot szubjektív megítélése	Szellem-fizikai	Saját eltartott gyerekek száma	Munkában örömet leli-e
Kor	Állami-nem állami	Unokák száma	Bíz-e a jövőben
		Partner nyugdíjazása	

6. ábra

5.2.1.1. Stabil társadalmi változók (Alapmodell)

Az iskolai végzettség azért kap helyet az alapmodellben, mert, bár nem demográfiai változó, azonban az életpálya során kevésbé változik. Ahogy Kapitány Balázs és Spéder Zsolt (2004: 78) megállapítja, az élethosszig tartó tanulás még csak a társadalom kisebb részét érinti, valamint, ha sor is kerül rá, általában az elért iskolai végzettségen belül történnek a további tanulmányok (pl.: másoddiploma megszerzése vagy átképzés). Az iskolai végzettséget egy négy kategóriás változóval mérem. Így biztosítottam azt, hogy minden kategóriában elérjem a megfelelő elemszámot, azonban kellően differenciáltan tudjam mérni a végzettséget.

A település jogállását is ebben a modellbe helyeztem el, habár ez sem demográfiai jellegű változó. Azonban itt is elmondhatjuk, hogy az életpálya során kevés változás fedezhető fel a település típus alakulásában is. (Kapitány–Spéder 2004: 78). A település jogállásán belül megkülönböztettem Budapesten, megyei jogú városban, egyéb városban és községben élőket.

A kor már demográfiai változó, ezért helye van az alapmodellben. Ugyanakkor az életkor, ami ebben az esetben szorosan összefügg a nyugdíjba vonulás korával, egyben következmény-típusú változó is, mivel sok egyéb tényező befolyásolja, hogy hány évesen vonul nyugdíjba az egyén.

Az egészségügyi állapot szubjektív megítélése időben változó jellemző. Ugyanakkor az alapmodellbe raktam, mivel a nyugdíjazás egyik legmeghatározóbb oka a romló egészségügyi állapot. Mivel nem álltak rendelkezésemre orvosi nyilatkozatok, ezért az egyének szubjektív véleményére bíztam az egészségügyi állapot felmérését.

5.2.2.2. Foglalkozási életpályát mérő változók

A foglalkozási életcsoportokat vizsgálva kétdimenziós keresztábrá-elemzéssel azt az eredményt kaptam, hogy a szellemi-fizikai dimenzió mentén figyelhető meg eltérés a nyugdíjba vonulás önkéntességében. Ezért ahelyett, hogy az összes foglalkozási csoportot beépítettem volna a modellbe, annak csak a szellemi-fizikai aspektusát vizsgáltam meg. A szellemi foglalkozásúak közé soroltam a felső vezetőket, a közép vezetőket, az alsó vezetőket, a beosztott diplomás szellemi, a beosztott érettségizett szellemi, az alkalmi szellemi és az önálló szellemi foglalkozási csoportba tartozókat. Fizikai foglalkoztatásúak lettek pedig az önálló gazdálkodók, az önálló iparosok, az önálló kereskedők, az önálló szolgáltatók, közvetlen termelésirányítók, a szakmunkások, a betanított munkások, a segédmunkások és az alkalmi fizikai foglalkozási csoportba tartozók.

A munkanélküliség megtapasztalását a második hullám-kérdőív-ből származó retrospektív kérdéssel mértem fel. Az ilyen típusú kérdéseknek az a legnagyobb hátránya, hogy a megkérdezettek nem biztos, hogy jól emlékeznek. Azonban mivel nem állt rendelkezésemre olyan longitudinális vizsgálat, amely az egész foglalkozási pályájukat végig követi, ezért kénytelen voltam a válaszadók visszaemlékezésére hagyatkozni.

Ezekén kívül ebbe a modellbe soroltam azt a változót, amely azt méri, hogy a kérdezett utolsó munkahelye állami tulajdonú volt-e. Ezt a változó is 2004-es adatokon alapszik.

Ebbe a modellbe sorolhattam volna még a jövedelmi változót. Azonban ezt a változót elhagytam a modellépítésből, mivel az nagyon szorosan összefügg az iskolai végzettséggel és az egészségügyi állapottal, ami miatt a regresszioelemzéskor a három változó kioltotta volna egymás hatását.

5.2.2.3. *Családi környezetet mérő változók*

Az eddigi irodalmak rávilágítanak arra tényre, hogy a családi állapot erősen befolyásolja a nyugdíjba vonuláskor hozott döntéseket. (Monostori 2008) A családi környezetet vizsgáló változók közül meghatározó lehet a kutatás szempontjából, hogy a kérdezett egyén főkeresőnek tekinthető-e. A kutatásban főkeresőnek tekintetem azt a személyt, aki a háztartás jövedelmének 55%-át keresi. Az volt a hipotézisem, hogy a főkeresők kevésbé hagyják ott az állásukat azért, hogy nyugdíjba vonuljanak, így az ő esetükben gyakrabban beszélhetünk majd nem önkéntes nyugdíjba vonulásról.

Ugyanígy meghatározó tényező lehet, hogy a háztartásban él-e eltartott saját gyerek. Ezzel kapcsolatban arra számítottam, hogy a saját eltartott gyerekekkel rendelkezőknél magasabb lesz a nem önkéntes nyugdíjasok aránya. Ezt a változót úgy mértem fel, hogy megvizsgáltam a megkérdezettel egy háztartásban élő saját gyerekek számát (egy háztartást jelent a kollégista, sorkatona stb. is). Azért, hogy tényleg az eltartottak számát állapítsam meg, a kiválasztott gyerekek közül csak azokat számoltam ide, akik még tanulók.

A gyerekek számával szemben az unoka születése vonzóvá teszi a nyugdíjrendszerbe való belépést. Ezt alátámasztja Monostori kutatása is, mely szerint sokan azért vonulnak nyugdíjba, hogy több időt tölthessenek az unokákkal. Így azt feltételeztem, hogy az unokával rendelkezők között magasabb lesz az önkéntes nyugdíjasok aránya. Ezt az adatot a 2004-es adatfelvételtől állapítom meg.

Végül pedig ebbe a modellbe soroltam, hogy a kérdezett társának aktivitása hogyan változott. Azt feltételeztem, hogy azok, akiknek a társa 2001 és 2004 között vonult nyugdíjba, inkább vonul önkéntesen nyugdíjba. 1-gyel jelöltem, akiknek a párja egyik időpontban se volt nyugdíjas, 2-vel, akinek 2001-ben nem volt az, de 2004-ben már igen, 3-mal azt, akinek mindkét évben nyugdíjas volt a párja és 4-gyel, akinek a párja az egyik mért időpontban egyéb okoknál fogva volt inaktív.

5.2.2.4. *Szubjektív változók*

Azt feltételeztem, hogy szubjektív változók is befolyásolják a nyugdíjba vonulás önkéntességét. Így a munkaorientáltak bizonyuló egyénektől azt vártam, hogy kevésbé vonulnak önkéntesen nyugdíjba. A jövőben bízó egyének pedig inkább

vonulnak önkéntesen nyugdíjba. Ebbe a modellbe soroltam még az eddigi élet szubjektív megítélését. Azt vártam, hogy aki jobbnak ítéli az eddigi életét az inkább vonul önkéntesen nyugdíjba.

5.2.3. A vágyott nyugdíjba vonulási kor

A vágyott nyugdíjba vonulási kort 2001-es adatok alapján állapítottam meg. A kérdezetteknek arra kellett válaszolniuk, hogy „ha Önön múlna, hány éves korban vonulna nyugdíjba?”. (Központi Statisztikai Hivatal 2001: 119) Ugyanakkor ugyanúgy, mint a valós nyugdíjba vonulási kornál, ez a változó sem összehasonlítható minden egyénnél, mivel az egyes egyénekre, nemük és születési évük alapján, eltérő nyugdíjkorhatár vonatkozik. Ezért ugyanahhoz a módszerhez folyamodtam, mint a valós nyugdíjba vonulási kornál. Tehát megállapítottam azt, hogy milyen hivatalos nyugdíjkorhatár vonatkozik a kérdezetre, és ebből kivontam a vágyott nyugdíjba vonulási kort. Ez a mérőszám már összehasonlítható a különböző nemű és korú személyeknél. A továbbiakban ezt a különbséget az egyszerűség kedvéért vágyott nyugdíjba vonulási kornak fogom nevezni.

Arra számítottam, hogy a vágyott nyugdíjba vonulási kor az önkénteseknél magasabb lesz, mint a nem önkénteseknél. Ezt arra alapozva tettem, hogy a szakirodalom alapján a szándékokat meghatározza az előzetes életút. Tehát magasabb társadalmi státusszal bíró egyének, akiknek az előzetes életútjuk is kedvezőbb volt, valószínűbben szeretnék később nyugdíjba vonulni, mint azok, akiknek kevésbé jó a társadalmi státuszuk és kedvezőtlenebb az előzetes életútjuk.

5.2.4. Taszító-szívó hatást mérő változó:

Ezzel a változóval azt mértem fel, hogy a korai nyugdíjba vonulás vágya a munkaerőpiac taszító, vagy a nyugdíjrendszer vonzó hatásából ered. Az első hullám kérdőívéből a „Miért szeretne hamarabb nyugdíjba vonulni?” (Központi Statisztikai Hivatal 2001: 119) kérdésre adott válaszokat csoportosítottam két kategóriába. A munkaerőpiac taszító hatását emelték ki azok, akik elfáradtak, egészségük megromlott, nem szertik a munkahelyüket, másfajta munkát szeretnének vállalni vagy a nyugdíjba vonulással megszabadulnának a munkanélküliség fenyegetése miatt szeretnének korán nyugdíjba vonulni. Ezzel szemben a nyugdíjrendszer vonzó

hatását emelték ki azok, akik a családjukkal szeretnének többet foglalkozni, nyugdíj mellett szeretnének pénzt keresni, több szabadidőt szeretnének, elégük van a kööttségekből vagy nem szorulnak rá, hogy dolgozzanak.

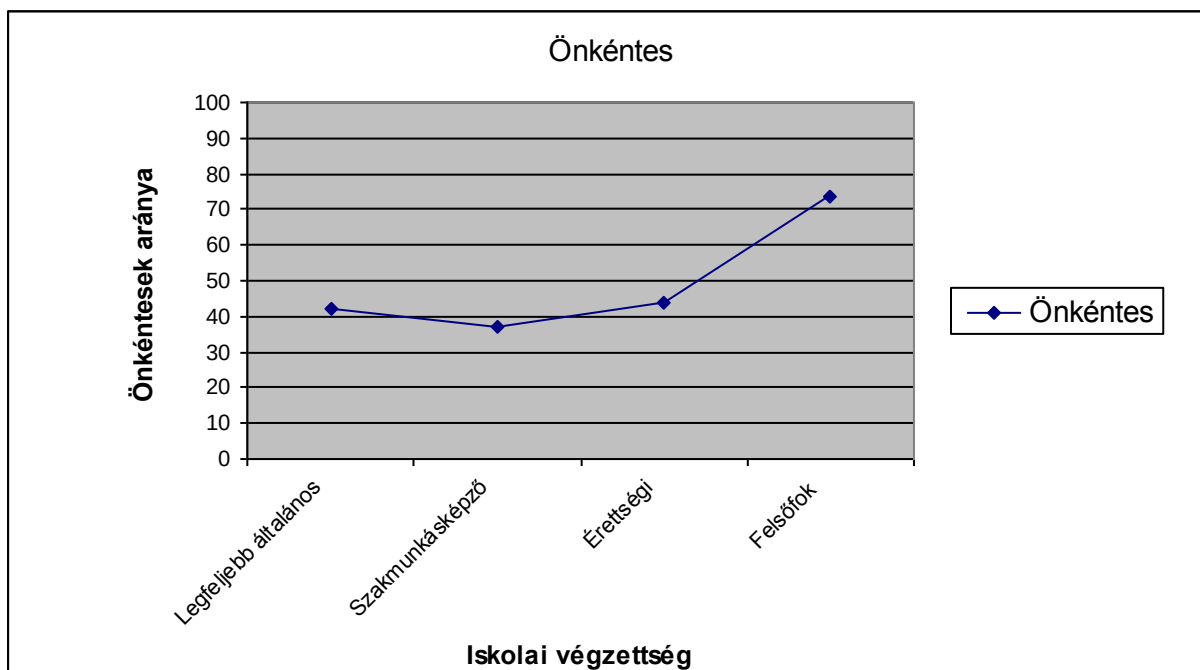
Mivel nem álltak rendelkezésemre a harmadik hullám eredményei, ezért ezzel a változóval mértem fel, hogy milyen hatása van az előzetes életútnak a nyugdíjba vonulási szándékra.

6. Eredmények leírása

6.1. A nyugdíjba vonulás önkéntességének társadalmi ismérvei

6.1.1. Kétdimenziós elemzés

Kutatásomban először a nyugdíjba vonulást és a fentebb ismertet változók kapcsolatát vizsgáltam meg kétdimenziós keresztáblákban. Bebizonyosodott az a hipotézisem, hogy minél magasabban helyezkedik el valaki a társadalmi ranglétrán, annál inkább vonult önkéntesen nyugdíjba. Azonban találtam egy, ennek a feltételezésnek ellentmondó trendet. A férfi szakmunkások a pozíciójukhoz képest nagy arányban vonultak nem önkéntesen nyugdíjba. Amíg a legfeljebb nyolc általánossal rendelkező férfiak körében 39,7 %, addig a szakmunkás férfiak körében csak 34,4% volt az önkéntes nyugdíjba vonulás aránya (lásd. 3. ábra). A családi környezetet mérő változók közül az unokák száma és a főkereső változók nem befolyásolták szignifikánsan a tipológiát, de a többi igen. A szubjektív modellben csak a jövőben való bizalom nem befolyásolta szignifikánsan az önkéntességet.

7. ábra

6.1.2. Többdimenziós elemzés:

A több dimenziós elemzést modellenként haladva mutatom be. (A számszerűsített összefoglalást lásd a függelékben).

Az alapmodell magába foglalja az iskolai végzettségre, a település jogállására, az egészségügyi állapotra és a korra vonatkozó változókat. A modell magyarázó erejét 0,237 értékű Nagelkerke-féle R-rel jellemezhetjük. Az összes változó globális szinten szignifikánsnak bizonyult, azonban a településtípusnak a megyei jogú és egyéb városok kategóriáiban nem mutatkozik szignifikánsnak. A béták alapján a legerősebb változónak az iskolai végzettség tűnik. Azonban a kor és az egészségügyi változók bétája meglehetősen mutat alacsony erősséget, mivel a béta azt mutatja, hogy mennyire mozdul el a függő változó, ha a független változónál egy kategóriát lépünk és az említett két változó viszonylag nagy terjedelmű. Így lehet, hogy a kornál a béta nem tűnik túl nagynak, de ha nem egy évet vizsgálunk, hanem már tízet, akkor az is nagy lenne. Így azt mondhatjuk, hogy mind a kor, mind az egészségügyi állapot szubjektív megítélése erős hatással bíró tényező.

Ebben a modellben az iskolai végzettség megtartotta a hipotézisnek ellentmondó tulajdonságát, vagyis nem teljesült az, hogy minél nagyobb valakinek az iskolai végzettsége, annál valószínűbben vonul önkéntesen nyugdíjba. Ugyanis a szakmunkásoknak nagyobb az esélye ($\text{Exp}(B) = 2,693$) arra, hogy nem önkéntesen vonuljanak nyugdíjba, mint a maximum nyolc általánost végzetteknek ($\text{Exp}(B) = 2,140$). A többi változónál továbbra is igaznak bizonyult a hipotézisünk. Tehát elmondhatjuk azt, hogy általában a nagyobb településen élők és a jobb egészségügyi állapotot jelentők inkább vonulnak önkéntesen nyugdíjba. Valamint azt is látjuk, hogy minél idősebb az illető, annál valószínűbben lesz önkéntes.

Nemenként vizsgálva a stabil társadalmi változókat azt kaptam, hogy a modell magyarázó ereje nagyobb a nők körében, mivel míg a Nagelkerke R a nőknél 0,292, addig a férfiaknál 0,24. A férfiak körében az iskolai végzettségnek kiemelkedően nagy a magyarázó ereje és megfigyelhető a szakmunkások körében a hipotézisemnek ellentmondó trend, miszerint a státuszokhoz képest túl magas arányba vonulnak nem önkéntesen nyugdíjba. A nőknél ezzel szemben az iskolai végzettség nem marad szignifikáns a modellben.

A második modell három dimenzió mentén vizsgálja az egyén foglalkozási életútját. Az első dimenzió az, hogy szellemi vagy fizikai foglalkozású volt-e az

egyén. A második, hogy állami vagy nem állami volt az utolsó munkahelye. Az utolsó pedig az, hogy megélt-e az egyén az életútja során munkanélküliséget. Ezen három foglalkozási életpályát mérő változót egyszerre vizsgáltam az alapmodell változóival. Az így kapott modell magyarázó ereje 0,31 értékű Nagelkerke R-rel jellemezhető, tehát a három bevezetett változó mérvadóan hozzájárul a nyugdíjba vonulási önkéntesség megértéséhez.

Amikor a stabil társadalmi változók-modellt kibővítettem a foglalkozási modell változóival, akkor az iskolai végzettség és a településtípus globális hatása elolvad. Kategóriánként szemlélve azonban azt találtam, hogy az iskolai végzettségnél a maximum nyolc általános és a szakmunkás végzettség még így is szignifikánsan növeli annak az esélyét, hogy valaki nem önkéntesen vonul nyugdíjba. Valamint megfigyelhetjük, hogy az alapmodellben fellépő, a hipotézisnek ellentmondó trend is eltűnik a foglalkozási életpálya bővítése után. Ebben a modellben már azt látjuk, hogy minél kisebb valakinek az iskolai végzettsége, annál kisebb a valószínűsége, hogy önkéntesen vonul nyugdíjba. Így megállapíthatjuk, hogy a szakmunkások kiugróan magas aránya a nem önkéntes nyugdíjasok körében a foglalkozási életútjuknak tudható be. Ahhoz, hogy ezt jobban lássuk, megvizsgáltam a munkanélküliség jelenlétét és a szellemi-fizikai változók keresztthatását az iskolai végzettséggel. Ekkor azt kaptam, hogy a szakmunkásoknál a munkanélküliség és az iskolai végzettség keresztthatása, és a fizikai-szellemi foglalkoztatottság és az iskolai végzettség keresztthatása is növeli a nem önkéntes nyugdíjba vonulás valószínűségét. Tehát ezzel az összefüggéssel magyarázható az iskolai végzettségnél megfigyelt hipotézisnek ellentmondó trend. Azonban azt látjuk, hogy az iskolai végzettségnél tapasztalható hipotézisnek ellentmondó trend az összes modellben megmarad kivéve a foglalkozási életpályát vizsgáló modellnél. Így azt mondhatjuk, hogy a szakmunkások körében tapasztalható alacsony önkéntes nyugdíjba vonulásnak egyértelműen foglalkozási okai vannak.

A nemek bontásában jelentős eltérést figyelhettem meg a foglalkozási életpályát mérő változók bevonása után. A férfiaknál a kor, az egészségügyi állapot és a munkanélküliség megtapasztalása marad szignifikáns. Ebben az esetben az iskolai végzettség hatása elolvad, azonban tudjuk, hogy továbbra is meghatározó szerepet játszik a nyugdíjba vonulás önkéntességében. Az iskolai végzettség hatása azért tűnt el ebben az esetben, mert az nagymértékben összefügg más változókkal. Ezzel szemben a nőknél az iskolai végzettség globális hatása, a kor és az

egészségügyi állapot maradt szignifikáns, amíg a foglalkozási életpályát mérő változók közül egyik sem szignifikáns.

Azt látjuk, hogy habár az állami - nem állami változó nem befolyásolta szignifikánsan a tipológiát, de azért még egyes attribútumai mentén lényeges eltérések lehetnek, ezért kettébontottam az adatbázist 2001-ben állami és nem állami munkahellyel rendelkezőkre. A nem állami szférában dolgozóknál a munkanélküliség megtapasztalása az életpálya során, valamint a magasabb életkor nagyobb mértékben növeli a nem önkéntes nyugdíjazás valószínűségét, mint bármiféle bontás nélkül. Ezzel szemben az állami szférában dolgozóknál az egészséget leszámítva az összes változó hatása elolvadt. Tehát az látjuk, hogy az állami szférában csökkennék a munkaerőpiacon ható lényeges kockázati tényezők, mint a kor és a munkanélküliség megtapasztalása.

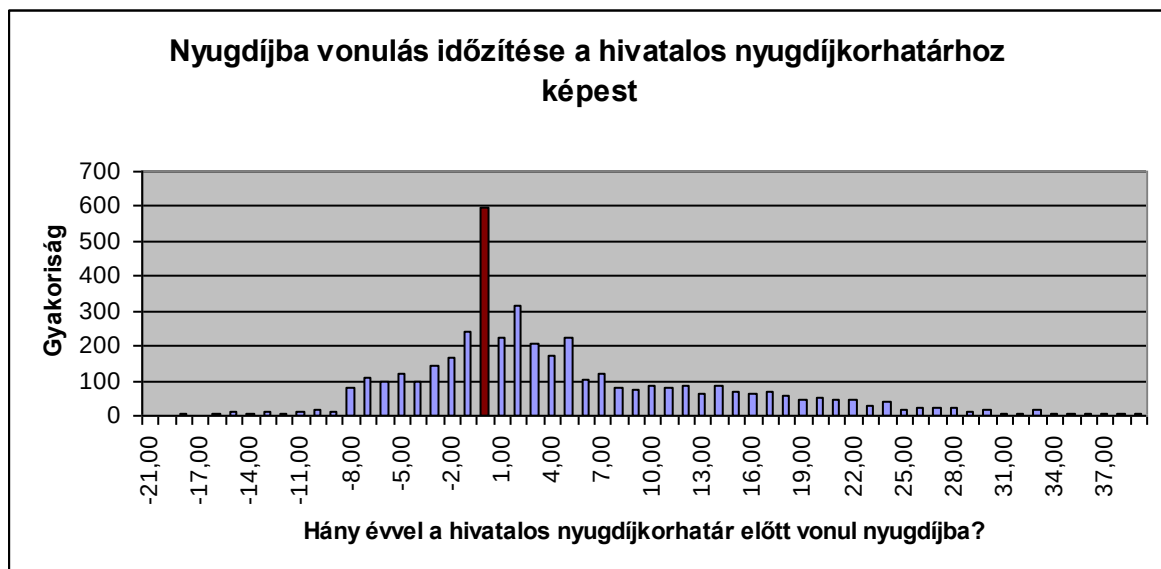
A harmadik modellben az alapmodell változói és a családi környezetet vizsgáló változók szerepelnek. Így belekerül a gyerekszám, az unokák száma, a partner aktivitása és az, hogy a válaszadó főkereső-e a háztartásban. A bővítés után azonban az alapmodellhez képest alig nő a harmadik modell magyarázó ereje. Valamint a stabil társadalmi jellegű változók mellett az összes családi környezetet vizsgáló hatás is elolvad. Ez nemenkénti bontásban is ugyanígy néz ki. Tehát azt mondhatjuk, hogy a családi környezet nem befolyásolja nagymértékben a nyugdíjba vonulási önkéntességet.

A negyedik modell az alapmodell változóit tartalmazza és ezen kívül olyan szubjektív változókat, mint a jövőbe vetett bizalom, a munkaorientáltság és az élethelyzet szubjektív megítélése. A hozzáadott változók ebben a modellben is elveszítik a magyarázó erejüket a stabil társadalmi változók mellett. Így azt mondhatjuk, hogy az egyének szubjektív hozzáállása nem magyarázza mérvadóan a nyugdíjba vonulás önkéntességét. Nemenként vizsgálva ugyanazt az eredményt kapjuk a negyedik modellnél, mint bármiféle bontás nélkül.

6.2. A nyugdíjba vonulás időzítése

Az *Életünk fordulópontjai*-panelvizsgálatban összesen 4388 nyugdíjas szerepel, akiknek a 65%-a vonult a hivatalos nyugdíjkorhatár előtt nyugdíjba. Ez az adat jól mutatja azt, amiről Monostori (2008: 77) is beszámol: hogy elterjedté vált a

korai nyugdíjazás intézménye A 8. ábrán azt szemléltetem, hogy hány évvel a hivatalos nyugdíjkorhatár előtt vonultak nyugdíjba a válaszadók. A grafikonon három kiugró érték figyelhető meg. Az első a hivatalos nyugdíjkorhatár időpontjához tartozik (ezt bordóval jelöltem). Ezen kívül a hivatalos nyugdíjkorhatár előtt két évvel megfigyelhető egy nagyobb kiáramlás a munkaerőpiacról a nyugdíjrendszerbe. Ennek az oka az, hogy a vizsgált időpontokban az előrehozott nyugdíjat a férfiak a hivatalos nyugdíjkorhatár előtt két évvel vehették igénybe. A harmadik kiemelkedő pont pedig a hivatalos nyugdíjkorhatár előtt 5 évvel figyelhető meg, amihez a nők előrehozott nyugdíjba vonulási jogosultsága kötődött. (Monostori 2008: 35)

8. ábra

A vágyott nyugdíjba vonulási kornál azt látjuk, hogy még kevésbé kötődik a hivatalos nyugdíjkorhatárhoz, mint a valós nyugdíjba vonulási kor (lásd. 9. ábra). Kiemelkedik azoknak az aránya, akik a hivatalos nyugdíjkorhatár előtt hét évvel szeretnének nyugdíjba vonulni. Ez a hét év a nőknél az ötvenötödik életévet jelöli, ami a 1997-es emelés előtt hosszú ideig a hivatalos nyugdíjkorhatár volt. Monostori (2008: 79) azt állapítja meg, hogy annak ellenére jelölték meg ezt az évet olyan sokan, hogy ez még az előrehozott karkedvezményes nyugdíj korhatárának sem felelt meg. Így ő arra következtet, hogy ez a korábbi évek megszokásából ered, és ezért ez egy átmeneti jelenség, mivel a vizsgált időponthoz nagyon közel esett annak a nyugdíjtörvénynek a bevezetése, amely felemelte a nyugdíjkorhatárt.

9. ábra

Ezek az adatok azt mutatják, hogy Magyarországon a vizsgált időszakban valóban elterjedt a korai nyugdíjba vonulás vágya. Ez teljesül külön az önkéntes és külön a nem önkéntes nyugdíjasokra is. A 10. ábra azt mutatja, hogy mind az önkéntes, mind a nem önkéntes nyugdíjasok a hivatalos nyugdíjkorhatár előtt szándékoznak, és valóban az előtt is vonulnak nyugdíjba. Azonban még így is lényeges eltérés található a két csoport között. Az önkéntesek ugyanis tovább maradnának, valamint tovább is maradnak a munkaerőpiacon, mint a nem önkéntesek. Ezen kívül a két csoport közötti eltérést jól mutatja a vágyott és a valós nyugdíjba vonulási kor különbsége is. Ez alapján azt mondhatjuk, hogy az előzetes szándékokhoz képest az önkéntesek később, míg a nem önkéntesek előbb vonulnak nyugdíjba.

Önkéntes és nem önkéntes nyugdíjasok vágyott és valós nyugdíjba vonulási kora

	Önkéntes nyugdíjasok	Nem önkéntes nyugdíjasok
A hivatalos nyugdíjkorhatár előtt hány évvel vonul nyugdíjba ⁴ (valós nyugdíjba vonulás)	4,602	10,225
A hivatalos nyugdíjkorhatár előtt hány évvel szeretne nyugdíjba vonulni ⁵ (vágyott nyugdíjba vonulás)	5, 705	7,283
A valós és a vágyott nyugdíjba vonulás különbsége ⁶	-0,7432	1,9207

10. ábra

De vajon mennyire függ össze a nyugdíjba vonulási szándék és a valós nyugdíjba vonulás? Monostori (2008) azt állítja, hogy a szándéknak mérvadó szerepe van, amit azzal támaszt alá, hogy az egyének elhanyagolható részét küldte nyugdíjba a munkahelye (a minta 14%-a), míg nagyrészüket kizárólag a saját döntésének tekintette a nyugdíjba vonulást (a minta 53%-a). Ez a megközelítés azonban egy dimenzióban méri a döntési szabadságot, és nem veszi figyelembe azt, hogy saját döntést is lehet hozni kényszer hatására. Az általam létrehozott önkéntességet mérő tipológia szerint, amely már három dimenzióban vizsgálódik. Ez alapján a minta 54%-a nem volt képes tisztán preferenciái alapján nyugdíjba vonulni. Ezért célszerűnek tartom a vágyott és a valós nyugdíjba vonulási kor összefüggését az önkéntesség mentén megvizsgálni.

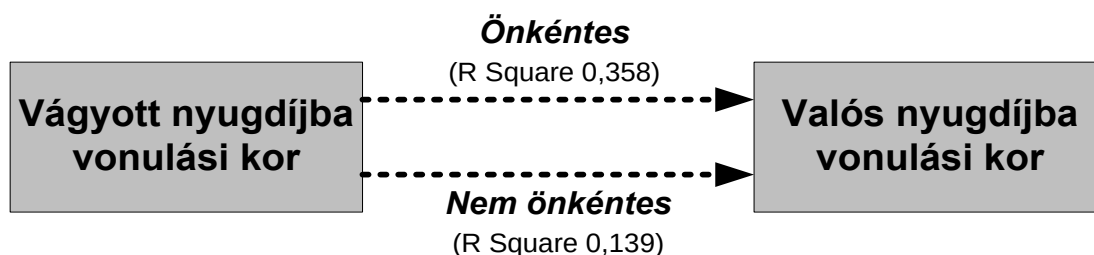
Bármiféle bontás nélkül azt látjuk, hogy a vágyott nyugdíjba vonulási kor a valós nyugdíjba vonulási kor 34,2%-át magyarázza. Ez az adat alátámasztja Monostori azon állítását, hogy nagyon szoros kapcsolat fedezhető fel a két változó között. Azonban amikor kettébontjuk az adatbázist önkéntes és nem önkéntes nyugdíjasokra, akkor már más kép alakul ki. Az önkéntesek körében a vágyott kor a valós nyugdíjba vonulási kor 35,8%-át magyarázza, ezzel szemben a nem

⁴ Az F próba szignifikanciája 0,006, tehát van összefüggés a változók között.

⁵ Az F próba szignifikanciája 0,000, tehát van összefüggés a változók között.

⁶ Az F próba szignifikanciája 0,000, tehát van összefüggés a változók között.

önkénteseknél ez az arány csak 13,9%.⁷ Habár azt látjuk, hogy az önkéntesek körében sokkal nagyobb a független változó magyarázó ereje, azonban a nem önkéntesek körében is szignifikáns és lényeges az összefüggés. Ez ellentmond annak a hipotézisnek, hogy a nem önkéntesek körében gyenge összefüggés található.

11. ábra

Azonban itt nem állhat meg az elemzés, mivel a szakirodalmi áttekintőnél azt láthattuk, hogy a szándékok nemcsak meghatározzák az életutat, de befolyásolja azt az előzetes életút is. Tehát egyszerre kell vizsgálni az értékek adaptációs és szelekciós hatását. Így egyrészt a nyugdíjba vonulási kor is befolyásolja a valós nyugdíjba vonulást, másrészt viszont az előzetes életút függvénye. Ezért megvizsgáltam a vágyott nyugdíjba vonulási kor valós nyugdíjba vonulási korra gyakorolt hatását úgy, hogy beépítettem a modellbe még egy független változót: a nyugdíjba vonulás szándékának okát.

Az újabb változó azt méri, hogy a válaszadó korai nyugdíjba vonulási szándékának oka a munkaerőpiac taszító hatása-e, vagy a nyugdíjrendszer szívó hatása. Amikor bontatlanul vizsgáljuk a modellt, tehát az önkénteseket és a nem önkénteseket is számításba vesszük, akkor azt kapjuk, hogy a modell és a vágyott nyugdíjba vonulási kor szignifikáns, azonban a nyugdíjba vonulás okát mérő változó nem az. Az önkénteseknél ugyanígy néz ki a modell és a független változók szignifikanciája. Azonban a nem önkénteseknél a modell és a nyugdíjba vonulási szándék oka (habár csak 10%-os szignifikancia szinten) marad szignifikáns, miközben a vágyott nyugdíjba vonulási kor elveszti szignifikanciáját.

⁷ az összefüggést erősíti az a tény is, hogy két folytonos változó kapcsolatát vizsgálom, valamint, hogy mindkét változót egy kor változóból alakítottam ki.

Paul Lazarsfeld szerint csak akkor beszélhetünk oksági kapcsolatról, ha a függő és a független változó kapcsolatát nem tudjuk megmagyarázni egy harmadik változóval. A nem önkéntes nyugdíjasok körében azonban egy kontrollváltozó bevonása után az eredeti összefüggés megszűnik a függő és független változó között. Ebben az esetben pedig csupán látszatösszefüggésről beszélhetünk. Tehát azt mondhatjuk, hogy a nem önkéntes nyugdíjasoknál a kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzetből ered a korai nyugdíjba vonulási szándék, ami később a valós korai nyugdíjba vonulásban nyilvánul meg. Ez tehát nem egy kétlépcsős (szándékviselkedés) folyamat, hanem egy egész életutat átölelő kérdés.

A valós nyugdíjba vonulási kort magyarázó modellek szignifikanciája⁸

	Modell bontatlanul	Önkénteseknél	Nem önkénteseknél
Modell	**	**	*
1.Független változó: Vágyott nyugdíjba vonulási kor	**	**	
2. Független változó: Nyugdíjba vonulás szándékának az oka			*

12. ábra

⁸ A szignifikancia szintek jelölése: ***<0,001, **<0,05, *<0,1

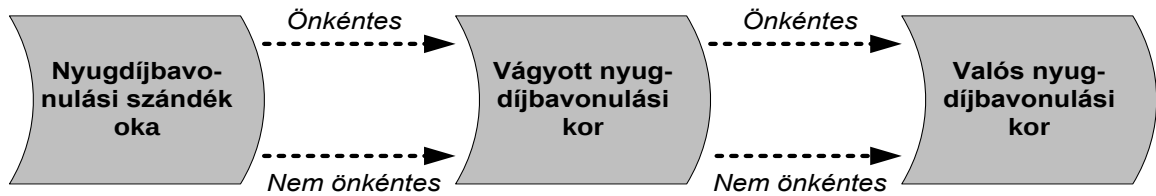
7. Befejezés

A korai nyugdíjba vonulás szándéka széles körben elterjedt jelenség Magyarországon. A szakirodalom kiemeli, hogy a nyugdíjba vonulási szándék csak akkor jelzi előre jól a valós nyugdíjba vonulást, ha az egyén rendelkezik döntési szabadsággal. A döntési szabadság mérésére létrehoztam egy tipológiát, amely felosztja a társadalmat azokra, akik a preferenciák alapján, és azokra, akik kényszer hatására vonultak nyugdíjba. Az előbbieket neveztem önkéntes, amíg az utóbbiakat nem önkéntes nyugdíjasoknak. Bináris logisztikus regressziót alkalmazva megvizsgáltam, hogy milyen tényezők mentén értelmezhető a nyugdíjba vonulás önkéntessége. A változókat előzetesen hierarchikus modellekbe rendeztem az ok-okozati kapcsolatok tisztázása érdekében. Általában azt találtam, hogy minél alacsonyabb valakinek a társadalmi státusza, annál valószínűbb, hogy nem önkéntesen vonul nyugdíjba. Azonban találtam egy ennek ellentmondó trendet is. A szakmunkások a státuszukhoz képest kiemelkedően magas arányban bizonyultak nem önkéntes nyugdíjasoknak. A foglalkozási modell elemzésénél azonban kiderült, hogy ez a munkaerő-piaci helyzetükből adódott. A hipotézisemnek ellentmond az az eredmény is, hogy a családi környezet hatása elolvad a stabil társadalmi változók állandó s

zinten tartása mellett. Ugyanígy a szubjektív változók magyarázó ereje is eltűnik.

Ezek után a vágyott nyugdíjba vonulási kor és a valós nyugdíjba vonulási kor kapcsolatát vizsgáltam meg mindenféle bontás nélkül. Egy igen erős összefüggést találtam, ami összecseng az eddigi elemzésekkel. Majd megvizsgáltam a két változó kapcsolatát az önkéntesség-tipológia mentén. Az önkénteseknél a szándék nagyon erősen magyarázta a valós viselkedést, míg a nem önkénteseknél ennél jóval gyengébb összefüggést találtam. Azonban amikor a modellbe beépítettem a nyugdíjba vonulási szándék okát, akkor a nem önkéntes nyugdíjasok körében a vágyott nyugdíjba vonulási kornak elolvadt a magyarázó ereje. Tehát azt mondhatjuk, hogy a nem önkéntes nyugdíjasok valós nyugdíjba vonulását befolyásolja a nyugdíjba vonulási szándék, azonban ez az életpályájukhoz igazodik. A rossz munkaerő-piaci helyzettel rendelkezőket a munkaerőpiac taszító hatása irányítja, és ezért hamarabb akarnak nyugdíjba vonulni, mint az önkéntesek. Így a

nyugdíjba vonulási szándék is csupán az egész életút kontextusában értelmezhető. Ez az eredmény egybevág az életútelméletek azon felfedezésével, hogy az értékek nem állandóak, hanem azokat befolyásolja az előzetes életút.

13. ábra

Az eredményeim azt mutatják, hogy habár széles körben elterjedt a korai nyugdíjba vonulási szándék, azonban ez nagyrészt az előzetes életút függvényében alakul így. Beigazolódott, hogy az egyének azon része önkéntes nyugdíjas, akiknél fontos lehet a munkában maradás ösztönzése. Azonban a nyugdíjba vonulók nagyobb fele nem önkéntes nyugdíjas, ők a kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzetük miatt lesznek nyugdíjasok. Az ő esetükben korlátozottan beszélhetünk döntési szabadságról. Amartya Sen (2003: 10) szerint „a fejlődés a szabadsághiány különféle típusainak megszüntetéséből áll, melyek korlátozzák az emberek választási lehetőségeit, akiknek így nem nyílik módjuk arra, hogy cselekvőerejüket átgondolt módon gyakorolják. Gondolatmenetünk szerint a lényegi szabadsághiány megszüntetése a fejlődés alkotóeleme.”

Függelék

1. Az elemzésben használt változók alapeloszlásai az egész mintában⁹

Változók	Átlag	Szórás	Medián	Módusz
Önkéntesség	-	-	-	2
Valós nyugdíjba vonulási kor	4,8981	18,02	2	0
Iskolai végzettség	-	-	2	3
Település jogállása	-	-	3	4
Egészség szubjektív megítélése	7,06	2,419	8	8
Kor	46,8978		47	29
Munkanélküliség megtapasztalása	-	-	-	0
Szellemi- fizikai foglalkoztatottság	-	-	-	1
Állami- nem állami az utolsó munkahely				
Főkereső	-	-	-	0
Saját eltartott gyerekek száma	0,58	0,93	0	0
Unokák száma	0,05	0,31	0	0
Partner nyugdíjazása	-	-	.	4
Életkörülmények szubjektív megítélése	-	-	7	5
Munka orientáltság	-	-	1	1
Jövőben való bizalom	-	-	3	3
Vágyott nyugdíjba vonulási kor	6,86	3,25	7,00	7,00
Taszító- szívó hatását mérő változó	-	-	-	1

⁹ 1. A magas mérési szintű változóknál a átlagot, szórást, mediánt és móduszt lehet vizsgálni. Az ordinális szintű mutatóknál mediánt és móduszt. A nominális változóknál pedig a módusszal lehet jelezni a változót

2. Az elemzésben használt változók alapeloszlásai a 2001 és 2004 között nyugdíjba vonulók körében¹⁰

Változók	Átlag	Szórás	Medián	Módusz
Önkéntesség	-	-	-	2
Valós nyugdíjba vonulási kor	8,00	8,25	6	2
Iskolai végzettség	-	-	2	2
Település jogállása	-	-	3	4
Egészség szubjektív megítélése	6,26	2,24	6	5
Kor	55,76	7,48	57	57
Munkanélküliség megtapasztalása	-	-	0	0
Szellemi- fizikai foglalkoztatottság	-	-	-	1
Állami- nem állami az utolsó munkahely	-	-	-	0
Főkereső	-	-	-	0
Saját eltartott gyerekek száma	0,35	0,74	0	0
Unokák száma	0,08	0,40	0	0
Partner nyugdíjazása	-	-	3	1
Életének eddigi alakulásának megítélése	-	-	6	5
Munka orientáltság	-	-	1	1
Jövőben való bizalom	-	-	3	3
Vágyott nyugdíjba vonulási kor	6,43	3,44	7	7
Taszító- szívó hatását mérő változó	-	-	-	1

¹⁰ 1. A magas mérési szintű változóknál a átlagot, szórást, mediánt és móduszt lehet vizsgálni. Az ordinális szintű mutatóknál mediánt és móduszt. A nominális változóknál pedig a módusszal lehet jelezni a változót

3. Az önkéntesség társadalmi ismérveit magyarázó változók magyarázó ereje, valamint szignifikanciája¹¹ a hierarchikus modellek szerint

	Egyváltozós hatások	Alapmodell (Stabil társadalmi változók)	Modell 1. Foglalkozási életpálya	Modell2. Családi környezet	Modell3. Szubjektív változók
Iskolai végzettség	***	***		***	**
Általános iskolai	3,917 ***	2,140 ***	2,855 **	2,548 ***	1,923 **
Szaktanulmány	4,747 * **	2,693 ***	2,332 **	3,125 ***	2,512 **
Gimnáziumi	3,582 ***	2,296 ***	1,680	2,738 ***	2,200 **
Felsőfok	(R)	(R)	(R)	(R)	(R)
Település jogállása	***	***			**
Budapest	0,305 ***	0,471 ***	0,492 **	0,500 **	1,529
Megyei jogú város	0,671 *	0,729	0,614	0,776	1,891 **
Egyéb város	0,866	0,905	0,613 *	0,862	2,146 **
Község	(R)	(R)	(R)	(R)	(R)
Egészségügyi állapot	0,813 ***	0,857 ***	0,816 ***	0,853 ***	0,863 ***
Kor	0,891	0,908 ***	0,895 ***	0,926 ***	0,907 ***
Volt már munkanélküli	2,822 ***		0,377 ***		
Fizikai munkát végző	0,623 ***		1,112		
Nem állami munkahely	0,776		0,910		
Unokák száma	1,180			1,153	
Gyerekszám	1,524 ***			1,054	
A kérdezett főkereső				1,026	
Társ aktivitása	***				
Társ nem nyugdíjas se 2001, se 2004-ben	(R)			(R)	
Társ nyugdíjba vonult 2001 és 2004 között	0,495 **			0,777	
Társ nyugdíjas 2001 és 2004-ben is	0,446 ***			0,595 **	
Társ egyéb oknál	0,777			0,821	

¹¹ A szignifikancia szintek jelölése: ***<0,001, **<0,05, *<0,1

fogva inaktív					
Munka orientáltság	1,233 **				1,087
Jövőben bízás	0,843 *				0,917
Élethelyzet szubjektív megítélése	0,893 **				0,999

Irodalom

Esping- Andersen, G. (2009) *The Incomplete Revolution*, United Kingdom: Polity Press

Ajzen, I. és Fishbein, M. (1975) *Belief, Attitude, Intention, and Behavior*, An Introduction to Theory and Research. Reading, Addison-Wesley.

Blekesaune, M. és Solem, P. E. (2005) Working conditions and Early Retirement: A Prospective Study of Retirement Behavior, *Research on Aging*, 27 (1): 3-30
<http://www.pineforge.com/moody6study/study/articles/controversy10/Blekesaune.pdf>
(2010.11.13.)

Desmet, R. (2005) The Benefits of Separating Early Retirees from the Unemployed: Simulation Results for Belgian Wage Earners, ISA, Discussion Paper No. 1571,
<http://orbi.ulg.ac.be/bitstream/2268/38383/1/99%20dp1571.pdf> (2011.03.10.)

Dorn, D. (2007) 'Voluntary' and 'involuntary' Early Retirement: An International Analysis, ISA, Discussion Paper No. 2714, <http://ftp.iza.org/dp2714.pdf> (2010.10.29.)

Elder, G., Johnson, M. K. és Crosnoe, R. (2004) The emergence and Development of Life course Theory, In *Handbook of the Life Course*, Science+ Business Media, USA

Halaby, C. N. (2004) Panel Models for the Analysis of Change and Growth in Life Course Studies, In *Handbook of the Life Course*, USA: Science+ Business Media

Henkens, K. és Tazelaar, F. (1997) Explaining Retirement Decision of Civil Servants in the Netherlands: Intention, Behavior; and the Discrepancy between the Two, *Research of Aging*, 19 (2): 139- 173

Kok, J. (2007) Principles and Prospects of the Life Course Paradigm, *Annales de Démographie Historique*, (1): 203-230
<http://www.virtualknowledgestudio.nl/documents/09-kok.pdf> (2011.03.10)

Központi Statisztikai Hivatal (2004) Időskorúak Magyarországon
<http://portal.Központi Statisztikai Hivatal.hu/pls/Központi Statisztikai Hivatal/docs/hun/xftp/idoszaki/idos/idos01.pdf> (2011.02.10.)

Központi Statisztikai Hivatal (2004) Életünk fordulópontjai (Társadalmi demográfiai panelfelvétel) 2. hullám, http://www.demografia.hu/letoltes/dpa/Kerd_2hull.pdf (2011.02.10.)

Központi Statisztikai Hivatal (2001) Életünk fordulópontjai (Társadalmi demográfiai panelfelvétel) 1. hullám, http://www.demografia.hu/letoltes/dpa/Kerd_1hull.pdf (2011.02.10.)

Lesthaeghe, R. és Moors, G.B.D (2000) Life course transition and value orientations: selection and adaptation. *Demografia*, 43 (4), 405-445

Moen, P. (2004) Midcourse: Navigating Retirement and a New Life Stage In Handbook of the Life Course, USA: Science+ Business Media

Monostori, J. (2008) Korai nyugdíjba vonulás, okok és következmények, Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet

Monostori, J. (2009) Aktív Korúak Nyugdíjban, A korai nyugdíjazás jelensége és okai a rendszerváltás utáni évek Magyarországon, http://phd.lib.uni-corvinus.hu/396/1/monostori_judit.pdf (2010.10.28)

Neugarten, B. L. (1996) The meaning of the age: selected papers of Bernice Neugarten, Chicagp: The University of Chicago Press

OECD (2011) Pension at glance
<http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/fulltext/811101he5.pdf?expires=1300746041&id=0000&accname=guest&checksum=99678B2D6A5EB402C35584A45B6468E3> (2010.10.28)

Oorschot, W.J.H. van, és Jensen, P.H. (2009). Early retirement differences between Denmark and the Netherlands. A cross-national comparison of push and pull factors in two small European welfare states. *Journal of Aging Studies*, 23(4), 267-278
<http://spitswww.uvt.nl/~worschot/wvo/ArtikelenOnline/EarlyRetJAS.pdf> (2010.10.28)

Prothero, J. and Beach, L. R. (1984) Retirement Decisions: Expectation, Intention, and Action. *Journal of Applied Social Psychology*, 14 (2): 162–174,

Schultz, K. S., Morton, K. R. és Weckerle, J. R., 1998: The Influence of Push and Pull Factors on Voluntary and Involuntary Early Retirees' Retirement Decision and Adjustment, *Journal of Vocational Behavior*, 53: 45-57
<http://www.ouderenenarbeid.be/Documenten/artikel%20Shultz%20Morton%20Weckerle.pdf> (2011.10.28)

Smith, E.R. és Mackie, D. (2005) Szociálpszichológia, Budapest: Osiris Kiadó

Spéder Zs. (2006) Kultúra, értékek és normák, szocializáció. Változások az ezredfordulón In. Anderka R. (2006) Bevezetés A szociológiába, Osiris Kiadó: Budapest, 588-597